

нії, де понад 300 так званих болотних трупів було знайдено не археологами, а місцевими жителями. Необхідно, щоб весь народ знав і оберігав старожитності. А для цього рецепт відомий: тривале й невпинне виховання народу. З огляду на це в Інститутах археології потрібно, на мій погляд, створити відділи археологічної освіти, які б професійно пропагували (і мали на це кошти) наукове сприйняття старожитностей серед населення, особливо молоді. Це й випуск науково-популярної літератури, фільмів, телепрограм, організація дитячих гуртків (я сам довгий час вів шкільний гурток при кафедрі археології Університету), налагодження участі школярів в археологічних експедиціях. До того ж в університетах слід вчити археологів не лише археології, а й умінню ясно й виразно говорити та писати.

Одним із напрямів діяльності таких відділів має стати боротьба проти націоналістичних спекуляцій на основі археологічних пам'яток, що не лише створюють атмосферу ксенофобії й ура-патріотичного закидання шапками (небезпечного для будь-якої країни), а й мос-

тити дорогу націоналістичному колекціонерству, штучно завищуючи ціну на старожитності, що циркулюють у торгівлі. У Росії це скіфське й сарматське золото, яке актуалізується фантазіями скіфо-слов'янської спадковості, або біснування навколо «арійсько-слов'янського» Аркаїма, паломництво до кавказьких дольменів за магічним просвітленням. В Україні це, звичайно, «суперцивілізація» Трипілля, казки про державу Аратта й т. п. На цій ниві десятиріччями діяв Ю.О. Шилов. Інститут археології НАН України вигнав його зі свого колективу й на цьому заспокоївся. Однак Ю.О. Шилов перейшов у письменники й за підтримки депутатів публікує свої книги багатотисячними накладками, а археологи пишуть на сторінках свого журнальчика й залишаються праві ... у своєму середовищі. Найважливіше, щоб народ читав і чув не Шилова і Чмихова, а професійних археологів, які переконливо й захопливо говорять доступною мовою. Українською і російською.

Це — обов'язок національної інтелігенції і справа честі країни.

Від редколегії журналу «Археологія» // Археологія. — 2006. — № 4. — С. 95—107

Гершкович Я.П. Хранителі нелегальних старожитностей в Україні // Археологія. — 2005. — № 3. — С. 91—97

Одержано 14.10.2008

Є.М. Михайленко

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ У СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ

Проблема професійної етики існує у будь-якій науці, але не завжди це усвідомлюють самі науковці. У колишньому СРСР археологи знали, що, наприклад, неприпустимим є привласнювання речей із розкопок та їх продаж, але ніхто не наважився кодифікувати навіть ці досить тривіальні норми. Проте вже на той час і в перші пострадянські роки деякі археологи, як-от О.О. Формозов, Я.А. Шер, М.Ф. Косарев — у Росії (Формозов 1975; Формозов 1977; Шер 1999; Косарев 1994), С.Н. Братченко — в Україні (Братченко 1987, с. 38), звертали увагу на вади «прорабської», або «бульдозерної», архео-

логії, недостатньо критичне використання матеріалів і «висмоктування» з них набагато більшого, ніж вони можуть дати, обмаль публікацій тощо (Кореняко 2004, с. 36—37, 39) — все, що хоча й на іншому рівні, ніж привласнення знахідок, також є порушенням норм професійної етики. Годі було очікувати, що ці явища зникнуть із розпадом СРСР.

Нині вони не лише не зникли, а й суттєво розширились. Квітне так звана чорна археологія, і на всьому пострадянському просторі, зокрема й в Україні, археологічна спадщина опинилась під загрозою зникнення внаслідок діяльності грабіжників, якими насправді є «чорні археологи» та пов'язані із ними приватні ко-

© Є.М. МИХАЙЛЕНКО, 2009

лекціонери. Здається, більшість науковців не були готові до цього й здебільшого не можуть визначити наявність такого зв'язку або надати йому об'єктивної оцінки. Деякі з них почали відверто пропагувати приватних колекціонерів, посилаючись на популярність колекціонування старовини в інших країнах світу. Крім цього, набули поширення псевдонаукові побудови, особливо щодо питань етногенезу. Археологи надто повільно реагують на використання отриманих ними даних представниками неоязичництва, окультизму, шанувальниками так званої нової хронології та вигаданих найдавніших у світі цивілізацій. Стає все більш зрозумілим, що хоча б часткове виправлення ситуації не в останню чергу залежить від самих археологів. Одним із кроків у цьому напрямі може стати розробка кодексів професійної етики археологів (Кореняко 2004, с. 38; Гершкович 2005, с. 94—95). За визначенням Я.А. Шера, це один із можливих засобів «самолікування» науки (Шер 1999, с. 19—20).

У 2006 році в Інституті археології НАН України було прийнято Кодекс етики професійного археолога (далі — Кодекс ІА НАНУ), майже відразу його було опубліковано в журналі «Археологія», якого редакція ініціювала дискусію з приводу його подальшого обговорення (Від редколегії 2006).

Минуло вже понад три роки, але охочих взяти участь у цій дискусії майже не знайшлося. Це, на жаль, свідчить про те, що українські археологи, особливо ті, які працюють поза межами Інституту археології, ще не усвідомили важливості цього документа, сприймаючи його, можливо, як зайву формальність на кшталт Правил поведінки піонера чи Морального кодексу будівника комунізму (Култаєва 2005, с. 92—94). Однак є і загальніші пояснення: по-перше, науковцям подекуди вкрай важко кинути оком поза межі своїх власних досліджень (Габович, Кузнецов 2006); по-друге, відчувається дуже поверховий рівень знань досвіду інших країн та взагалі того, що моральні принципи у кожній науці вже давно стали предметом постійного та жвавого обговорення. Світова наукова громада не вбачає такі обговорення ані формальними, ані зайвими. Тим більше кодекси етики стають у нагоді там, де є «інфляція та обман у науці» (Грабович 2007, с. 10—11), зумовлені загальними кризовими явищами у розвитку суспільства.

Завданням цієї статті автор вважає критичний розгляд Кодексу ІА НАНУ та порівняння основних його положень з наявними нормами

професійної поведінки археологів інших країн та загальними нормами ставлення до археологічної спадщини. Однак розпочати наш розгляд доцільно з пояснення, що таке професійна етика.

Під професійною етикою розуміють «сукупність моральних норм, що визначають ставлення людини до свого професійного обов'язку» (Усманов 2003, с. 16). За їх виконання працівник відповідальний як перед суспільством, так і галуззю, у якій він працює. У 1998 р. при ЮНЕСКО було створено Всесвітню комісію з етики наукових знань і технологій (КОМЕСТ), що займається розробкою принципів і рекомендацій для міжнародного наукового співтовариства. Вже було проведено п'ять сесій КОМЕСТу: в Осло (1999 р.), Берліні (2001 р.), Ріо-Жанейро (2003 р.), Бангкоку (2005 р.), Дакарі (2006). Після третьої сесії Комісія дотримується регіонального підходу та має намір розв'язувати етичні проблеми, які дедалі частіше виникають із зростанням науково-технічного прогресу. В межах програми «Етика в усьому світі» проведено конференції у Нідерландах, Ірані, Литві, Туреччині, Аргентині, Республіці Корея, Мексиці, Індонезії, Португалії, Російській Федерації. Порушено питання щодо доцільності розробки міжнародної декларації з наукової етики. У грудні 2005 р. розпочала свою роботу «Глобальна обсерваторія з етики» (Global Ethics Observatory), яка на сьогодні охоплює бази даних експертів з прикладної етики, установ і комітетів з питань етики, навчальні програми, відповідні законодавчі норми та кодекси поведінки.

Найактивніше питання етики в археології обговорюються у США. Ще в 1961 р. Спілка американських археологів (SAA) ухвалила «Чотири положення для археології». Їх було доповнено та удосконалено в середині 1970-х рр. Згодом, на початку 1990-х рр., було сформовано Комітет з етики, а через п'ять років Виконавчий комітет SAA прийняв «Принципи археологічної етики», що набули міжнародного визнання: з їх урахуванням було затверджено Кодекс етики Європейської асоціації археологів (ЕАА) (1997 р.) та багатьох археологічних професійних організацій світу, а саме — Єгипту, Нової Зеландії, Австралії, Канади, тепер вже й України — першої країни, що зробила це на пострадянському просторі. Можливо, дуже близькі до прийняття Кодексу етики й наші російські колеги, в будь-якому разі у згаданій докладній статті В.А. Кореняко наголошено на цьому як на невідкладному та вкрай важливому кроці (Кореняко 2004, с. 46).

У теперішньому вигляді Кодекс ІА НАНУ складається з чотирьох основних розділів і, згідно з преамбулою, має стати своєрідним практичним керівництвом у складному вирі наукового життя та взаєминах археологів із суспільством. Це намагання не можна вважати надто амбітним — те саме зазначено в усіх інших уже чинних кодексах археологічної етики. Не зайвим є наведене тут пояснення терміна «професійний археолог», що поширюється й на представників інших дисциплін, які безпосередньо беруть участь в археологічних дослідженнях. На жаль, не визначено, представників яких наук мають на увазі, тому можемо лише припустити, що йдеться про археозоологів, палеоетноботаніків, антропологів тощо.

Особливу увагу в Кодексі ІА НАНУ приділено ставленню до археологічних джерел (Розділ II), зокрема у ст. 2 рекомендовано протидіяти незаконному вилученню, зокрема експорту та імпорту, археологічних предметів, не співпрацювати і не консультувати колекціонерів, не пропагувати їхню діяльність, зважаючи на те, що вона об'єктивно стимулює грабіжницькі розкопки й призводить до руйнування пам'яток. Утім слід зауважити, що одностайної підтримки заборони співпраці з колекціонерами в інших країнах не існує. Це впливає з компромісних тверджень деяких учасників дискусії (К. Вітеллі, Н. Бороффка) на сторінках журналу «Археологія», однак і вони погоджуються з тим, що мусять бути певні умови такої співпраці (Від редколегії ... 2006, с. 97—98, 102—104). На нашу думку, головна умова — надання колекціонерами інформації щодо шляхів отримання давніх речей. На це звертає увагу й англійський археолог Н. Броді, пояснюючи, що перший крок мають зробити саме колекціонери, які здебільшого не надають вірогідної інформації про те, як власне функціонує ринок старожитностей (Brodie 2006, р. 1). Натомість аргументи українських колекціонерів, згідно з якими вони отримують випадкові знахідки на городах чи через купівлю предметів у громадян, які виїжджають на постійне місце проживання в інші країни, нічого, крім подиву, не викликають. За інших умов доречним був би досвід, наприклад, Швеції, де як належне сприймають навіть нагородження місцевих колекціонерів: так, у 1987 р. Музей середземноморських старожитностей нагородив одного мецената за «збагачення музейних колекцій», а в 1999 р. Готтенбурзький університет відзначив колекціонера медаллю за пожертву «важливої колекції» грецьких та етрусських ваз Музею класичних старожитностей (Lunden 2004, р. 233—

234). У США закони деяких штатів дозволяють звільняти колекціонерів від податків за передачу колекцій у музеї. Безумовно, будь-яка підозра на кримінальне походження таких колекцій виключала б такі заохочення.

Відомо, що у суспільстві дуже швидко поширюються думки про колекціонування археологічних предметів як поважну благодійну справу, що ґрунтується на пошануванні минулого і турботі про спадщину для майбутніх поколінь. Надалі спростувати таке помилкове й небезпечне уявлення дуже важко, майже неможливо, оскільки пересічні громадяни найчастіше не переймаються суто науковими проблемами, а позиції професіоналів розглядають як утиск або задрість з їхнього боку. Суспільство не переймається тим, що приватні колекції переважно формуються за принципом естетичної та комерційної цінності, внаслідок чого експонати набувають значення витворів мистецтва (Chase, Topsey 2006, р. 24; Lunden 2004, р. 237). Справжня наукова музейна експозиція відрізняється тим, що на музейному стенді представлено предмети за принципом історичної інформаційності. І не важливо, скільки коштує такий артефакт у грошовому еквіваленті, — головне те, що ми точно можемо знати, коли, де і ким його було створено, яке його призначення і хто ним користувався. Коли експозиція формується з речей, якими користувались не лише найзаможніші члени суспільства минулого, а й звичайні люди, відвідувач музею отримує об'єктивні знання. І все це відбувається завдяки кропіткій праці дослідницьких колективів. На жаль, у Кодексі ІА НАНУ про норми формування музейних експозицій не зазначено. Цю прогалину в майбутньому необхідно ліквідувати, оскільки офіційні музейні експозиції, окрім працівників цих установ, як відомо, готують і професійні археологи.

Цілком слушним є доповнення до згаданого розділу Кодексу ІА НАНУ, яке б визначало правила оприлюднення речей із приватних зібрань. Американський інститут археології не публікує жодної праці, у якій так чи інакше було використано матеріал невідомого походження. Такої самої видавничої політики дотримується й Німецький археологічний інститут (Boardman 2006, р. 40). Публікацію підозрілих археологічних матеріалів інколи порівнюють із використанням у медицині результатів медичних експериментів над людьми, що проводились у нацистських концентраційних таборах під час Другої світової війни. Так, експерименти з гіпотермії виявились дуже важливими для розробки механізмів життєзабезпечення людини, однак

дослідники у разі використання отриманих у такий спосіб даних висловлюють своє негативне ставлення до застосованих методів (Lynott 2000, р. 32).

У Швеції нещодавно було опубліковано так звану колекцію Тектус, що складається із 100 китайських старожитностей і свого часу належала приватному колекціонеру. У 1995 р. її було придбано Ulricehamn Museum. Публікація містила передмову, написану двома провідними науковцями (Lunden 2004, р. 227—228). Отже, не лише в Україні відомі ситуації, коли громадські музеї та археологи, виховані на музейних колекціях, опинились на одному боці з колекціонерами. Натомість їм протистоїть загал археологів та законодавців, мотиви яких щодо протидії діалогу часом виглядають занадто сентиментальними (Boardman 2006, р. 38). Ми вважаємо, що в цьому питанні слід враховувати обставини, час та тривалість формування колекцій. Позиція Кодексу ІА НАНУ не без підстав ґрунтується на тому, що сучасні місцеві зібрання, які сформовано лише за останні десять-двадцять років, мають кримінальне або напівкримінальне походження. Отже, поки саме заклик до професійних археологів не приймати відповідних пропозицій колекціонерів, особливо небезкоштовних, як це було під час обробки колекції «ПлаТар», виглядає цілком слушним.

Відомо, що центри міжнародного ринку старожитностей давно сформувались, а нині, в умовах сталого попиту, значно розширились через військові конфлікти в деяких регіонах світу, зокрема на Близькому Сході. З'явився навіть термін «комодифікація», тобто товаризація (від *commodities* — товари, споживчі товари) — процес, під час якого археологічні об'єкти перетворюються у товари із грошовою вартістю, переходячи із суспільної власності у приватну (Maghy, Beaudry, Adams 2000, р. 46). Стаття 1.7 Кодексу ЕАА засуджує будь-які дії професійних археологів, пов'язані з отриманням комерційної винагороди від археологічної спадщини (The EAA... 1997), а Принципи археологічної етики SAA (принцип № 3) рекомендують перешкоджати й уникати дій, які потенційно можуть збільшити ринкову цінність археологічних предметів, особливо тих, що не зберігаються у державних установах (Principles of Archaeological Ethics 1996, principle № 3). Прихильники цього положення запевняють, що на сьогодні невідомо жодного позитивного прикладу такої співпраці. Навіть якщо інколи дослідник й може отримати інформацію щодо артефактів із приватних зібрань, це при-

зводить до легітимізації колекцій, збільшення їх вартості та прискорення руйнування археологічних пам'яток. Про це ніколи не слід забувати.

Згідно з результатами спеціальних досліджень у Швеції, основним предметом попиту є китайські археологічні предмети поховальної обрядовості. Їх перебування тут є абсолютно легальним і не порушує жодного закону, оскільки, як відомо, на Китай не поширюються норми Європейського Союзу, в межах якого ще з 1992 р. регулюються питання передачі об'єктів, нелегально експортованих від одного члена Європейського Союзу до іншого (Lunden 2004, р. 216). Закони більшості країн захищають свої культурні об'єкти, але не ввезені з інших країн. Отже, свідомі або несвідомі дії професійних археологів, які дають себе залучити до комодифікації, призводять до активного знищення не лише місцевої, а й загальної світової археологічної спадщини. Відповідний акцент на такій обставині у розділі II Кодексу ІА НАНУ був би дуже доречним.

Замість того, щоб лише засуджувати пограбування археологічних пам'яток, археологи мали б зробити основою своїх дій збереження цих місць (Fagan 2000, р. 100). На жаль, у системі цінностей науковця часто превалює мета досягнення вищого щабля наукової кар'єри, а не піклування про об'єкти своїх досліджень, які були довірені йому суспільством. До цього додаються такі негативні явища, як відсутність кваліфікованих кадрів зі збереження археологічної спадщини; щорічні польові роботи і розкопки пам'яток, що не є терміновими; відсутність освітніх програм для студентів зі збереження, етики та основних археологічних цінностей (Fagan 2000a, р. 100—101). Не важко розпізнати подібні явища і в українській археології, отже, їх варто врахувати під час подальшого доопрацювання Кодексу ІА НАНУ.

Перед тим, як брати під свій контроль археологічні пам'ятки, археологи мають налагодити результативну систему обробки матеріалу, який вони отримують у результаті власних дослідницьких робіт. За деякими сучасними даними, у всьому світі за останні 50 років було опубліковано менш ніж 25 % результатів досліджень (очевидно, в Україні різниця значно більша з огляду на обсяг новобудовних розкопок 1970—1980 рр.). До того ж перевага надавалась предметам, що могли підвищити власну репутацію науковця (Boardman 2006, р. 35—36). Ця проблема може поставити під сумнів твердження, що археологи є «захисниками археологічних джерел на

користь всіх людей» (Principles...1996, principle №1). Г. Шанкс, редактор «Biblical Archaeology Review», назвав це «брудним секретом археології» і порекомендував створити нову професію археологічного редактора/письменника — «спеціаліста, який знає, як публікувати звіти» (Fagan 2000a, p. 103). Отже, цілком слушно у ст. 3 розділу II Кодексу ІА НАНУ йдеться про необхідність перед розкопками ретельно зважувати їхню доцільність та подбати про своєчасну публікацію отриманих даних.

Американські археологи чи не головним етичним принципом вважають «принцип розпорядження»¹, згідно з яким саме археологи є «розпорядниками минулого». Однак археологічні реконструкції не мають виглядати як «подарунок від археологів» (Pyburn, Wilk 2000, p. 79), адже археологи є розпорядниками минулого, але не його власниками.

Дуже важливим у Кодексі ІА НАНУ є Розділ III, що регулює питання відносно публікації та використання матеріалів розкопок. Ст. 16 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» проголошує, що «одержана в результаті археологічних досліджень наукова інформація є об'єктом права інтелектуальної власності відповідно до законодавства України» (Закон України 2004). З посиланням на цей Закон, а також Закон «Про авторське право і суміжні права» у ст. 1 розділу III Кодексу ІА НАНУ йдеться про безстрокове право автора розкопок на отримані під час розкопок матеріали, хоча й наголошено на неприпустимості повної заборони роботи з ними інших науковців та зазначено, що матеріали мають бути опубліковані у найкоротший термін. Цілком зрозуміло, що цей термін має бути визначено конкретно, його варто обмежити п'ятирічним строком, тобто терміном, що, згідно з Кодексом ІА НАНУ, відводиться для обробки матеріалів. Утім для вирішення цього болючого питання вкрай необхідна консультація фахівців-правознавців.

У Росії авторське право у повному обсязі належить лише до звіту, не поширюється на відкриття та факти, але фактично залишилось недиференційованим, зокрема, не існує різниці між повним авторським правом і авторським

¹ Про це йдеться в принципі №1 Принципів археологічної етики SAA. Цей принцип вважається порушеним у разі, якщо дослідження проводиться не заради порятунку пам'ятки; коли, можливо, достатньо було б і часткових розкопок; а також через розсіювання археологічних матеріалів і передачу їх у приватну власність; вилучення предметів з археологічної пам'ятки, доступної для дослідження (Magrhy and others 2000, p. 47).

правом на службовий твір, а також різниці між об'єктами авторського права (Кореняко 2004, с. 41). У Кодексі ІА НАНУ, на першій погляд, вдалося знайти компромісне рішення, оскільки перед власником Відкритого листа і керівником розкопок поставлено певні умови. Дуже цікаво, як ці умови діятимуть на практиці. Не виключено, що в разі необхідності до Кодексу можна буде внести додаткові пояснення та доповнення. Проте слід зазначити, що «бомба уповільненої дії», щодо якої застерігає В.А. Кореняко, — заява дітей-спадкоємців на право володіння батьківськими матеріалами протягом 50 років після смерті (Кореняко 2004, с. 41) — у цьому випадку аж ніяк не спрацює, адже у ст. 3 Розділу III зазначено, що «по смерті дослідника право на використання матеріалів розкопок переходить у розпорядження співавторів дослідження з урахуванням змісту угоди з ними та волі керівника розкопок». Окремо визначено можливість втручання у вирішення цього питання вченої ради ІА НАН України та його наукових відділів. Утім, на жаль, і тут відкритим залишається питання узгодження такого положення з чинними юридичними нормами.

Варто звернути увагу на досвід та практику американських археологів. У Принципах археологічної етики SAA зазначено, що «інтелектуальна власність, що міститься в знаннях та документах, створених вивченням археологічних ресурсів, є частиною археологічного джерела. Вона має розглядатись відповідно до принципів розпорядження, а не як особиста власність...» (Principles... 1996, principle № 5). Береться до уваги, що польові дослідження здебільшого руйнують археологічну пам'ятку, що була у суспільній власності, а наукові звіти та інші матеріали з досліджень — це все, що від неї залишається, отже, по справедливості має переходити у суспільну, загальну, власність. Що ж до права на першочерговий доступ до матеріалів із власного дослідження, то воно тут також діє визначений період часу, за який дослідник має активно опрацювати дані й опублікувати отримані результати. У випадку зволікання це право втрачає силу, «бо саме лише бажання виконати таку роботу — це не те саме, що дійсно її виконати!» (Chippindale, Pendergast 2000, p. 54). До речі, Кодекс ЕАА надає таке право на період не більше ніж 10 років (The EAA... 1997, article 2.7).

IV Розділ Кодексу ІА НАНУ, присвячено пропаганді археологічних знань, містить заклик: «навмисна чи прихована фальсифікація археологічних даних, звідки і від кого б вона не надходила, мусить

негайно викриватися як така, що спотворює давню історію» (Від редколегії 2006, с. 107). З цього приводу В.А. Кореняко запропонував перелік таких типів наукових публікацій: професійно обґрунтовані; ті, що містять «поважні» помилки внаслідок «самообману»; з «неповажними» помилками, що є наслідком недбалого ставлення до роботи, коли дослідження проводились з порушенням методологічних норм, але, на відміну від наступного типу, не порушують етичних норм; ті, що характеризують девіантну поведінку в науці, тобто очевидно порушують етичні норми, оскільки містять фальсифікації, плагіат, привласнення чужих експериментальних даних, умисне порушення правил проведення експериментів з людьми та тваринами, порушення фінансових правил та норм публікації. До останньої групи належать і новітні відкриття, що отримують широкий розголос зі сторінок авторитетних наукових видань, але не мають достатнього обґрунтування, а також таке явище, як «антиквоманія» — умисне зістарювання досліджуваних об'єктів (Кореняко 2004, с. 45—46). Цей докладний перелік заслуговує на те, щоб принаймні стисло викласти його у Кодексі ІА НАНУ.

У США засоби масової інформації давно вже стали допоміжною силою у подоланні суспільної неосвіченості. Принцип № 4 Принципів археологічної етики SAA наголошує, що археологи мають співпрацювати з іншими зацікавленими в археологічних джерелах представниками суспільства в процесі їх збереження, захисту та інтерпретації — студентами, викладачами, корінними американцями, іншими етнічними, релігійними й культурними групами, законодавцями та урядовими посадовими особами, репортерами, журналістами та іншими представниками ЗМІ. Ті ж археологи, які не мають можливості брати участь в освітній програмі, повинні підтримувати зусилля інших у цих діях (Principles... 1996, principle № 4).

З 1994 р. SAA почала нагороджувати науковців за видатні заслуги. І це не останній заохочувальний захід. Є пропозиції започаткувати щорічну нагороду за досягнення в освітніх заходах (Herscher, McManamon 2000, р. 51). Такий приклад організації співпраці є дуже корисним. Відстороненість та замкнутість дисципліни від реалій життя можна подолати завдяки спільним зусиллям наукового колективу, що зумів налагодити зв'язки з багатьма гілками суспільства — від школярів та шкіль-

них вчителів до урядових представників та законодавців.

Археологічна наука в США має чітко визначені власні вимоги, діє на користь суспільства з метою збереження національної археологічної спадщини. При головних професійних археологічних установах функціонують комітети з суспільної освіти, які запроваджують різноманітні освітні програми для вчителів, школярів, студентів та багатьох інших зацікавлених осіб. Усім охочим надається можливість взяти участь в археологічних дослідженнях, більш ніж у 20 штатах регулярно проводяться археологічні тижні, а в кількох — навіть місяці. Перелік цих заходів публікується у Списку освітніх археологічних програм. У ФРН щороку, влітку, Німецький археологічний інститут у межах так званих наукових ночей проводить лекції та екскурсії, які охоче відвідують сотні, якщо не тисячі, людей різного віку. Пояснюються такі заходи необхідністю заручитися плідною суспільною підтримкою (включаючи фінансування) археології і співпрацею у заходах зі збереження археологічних пам'яток від пограбування, вандалізму та сучасного промислового втручання. Це мотивується прийнятими етичними принципами (Herscher, McManamon 2000, р. 49—50). Отже, обсяг залучення досвіду з питань пропаганди археологічних знань інших країн вражає, а необхідність цієї пропаганди дуже ретельно прописано в усіх кодексах професійної археологічної етики.

Підбиваючи підсумки, слід відзначити, що поява Кодексу ІА НАНУ є своєчасною, позитивною та корисною подією не лише для України, а й для археологів усього пострадянського простору. Де в чому цей Кодекс суперечливий, де в чому неповний (не прописано умови діяльності та статут Комітету з етики — Розділ I, ст. 3, вкрай причепливо та дріб'язково виглядає умова приймати допомогу на розкопки від приватних осіб лише через державну установу — Розділ II, ст. 4²), але ж не забуваймо, що цей кодекс запропоновано для обговорення. А це має бути запорукою його подальшого вдосконалення і широкого застосування серед археологів нашої держави. Лише з подоланням інертності вітчизняних археологів можна сподіватися на подолання низки сучасних негативних явищ у науці.

² Нам відомі випадки, коли допомога здійснюється через надання співробітникам експедицій продуктів чи дуже невеликих сум грошей, що навряд чи слід та доцільно оформлювати офіційно.

- Братченко С.М.* Некоторые итоги исследования памятников бронзового века Донецкого региона // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе: Тез. конф. — Донецк, 1987. — С. 36—38.
- Від редколегії журналу «Археологія»* // Археологія. — 2006. — № 4. — С. 95—107.
- Габович О., Кузнєцов В.* Чи можлива корупція в науці? (Стаття є розширеним варіантом доповіді на ІХ щорічній Фулбрайтівській конференції «Етичні стандарти в освіті та науці» (6—8 жовтня 2006 р., Київ). http://www.fulbright.org.ua/62_11_u.html
- Гершкович Я.П.* Хранителі нелегальних старожитностей // Археологія. — 2005. — № 3. — С. 91—97.
- Грабович Г.* Потьомкінська євроінтеграція // Критика. — 2007.— Число 12 (122). — <http://maidan.org.ua/static/mai/1204537958.html>
- Закон України «Про охорону археологічної спадщини»* // Урядовий кур'єр. — 2004 (04.29).
- Кореняко В.А.* Этические проблемы и кризисные явления в археологии // Проблемы первобытной археологии Евразии (к 75-летию А.А. Формозова). — М., 2004. — С. 36—47.
- Косарев М.Ф.* Археология и нравственность // Историко-культурное наследие. Памятники археологии Центральной России: охранное изучение и музеефикация: МНК. — Рязань, 1994 — С. 12—16.
- Култаєва М.* Пострадянські та західні етичні норми освіти: комплементарність чи конфлікт інтерпретацій? // Поліккання університету. — К., 2005. — С. 92—99.
- Усманов Е.* Тенденції розвитку третього сектору в Україні і необхідність розвитку професійної етики в роботі українських НУО // Добра воля. — 2003. — № 7 (26). — С. 16—17.
- Формозов А.А.* Некоторые итоги и задачи исследований в области истории археологии // СА. — 1975. — № 4. — С. 5—13.
- Формозов А.А.* О критике источников в археологии // СА. — 1977. — № 3. — С. 5—14.
- Шер Я.А.* Некоторые вопросы археологического образования // Археология, этнография и музейное дело. — Кемерово, 1999. — С. 18—20.
- Boardman J.* Archaeologists, Collectors, and Museums // Who Owns Objects? The Ethics and Politics of Collecting Cultural Artefacts / Ed. by E. Robson, L. Treadwell, C. Gosden. — Oxford, 2006. — P. 33—46.
- Brodie N.* Smoke and Mirrors // Who Owns Objects? The Ethics and Politics of Collecting Cultural Artefacts / Ed. by E. Robson, L. Treadwell, C. Gosden. — Oxford, 2006.
- Chase A.F., Chase D.Z., Topsey H.W.* Archaeology and the Ethics of Collecting // Archaeological Ethics. — Landam; New York; Toronto; Oxford, 2006. — P. 19—26.
- Chippindale C., Pendergast D. M.* Intellectual Property: Ethics, Knowledge, and Publication // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000.
- Fagan B.* Archaeology's Dirty Secret // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000a.
- Fagan B.* The Arrogant Archaeologist // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000b. — P. 102—103.
- Herscher E., McManamon F.P.* Public Education and Outreach: The Obligation to Educate // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000. — P. 75—77.
- Lunden S.* The Scholar and the Market // Swedish archaeologists on ethics / Ed. by Hakan Karlsson. — Lindome, 2004. — P. 197—247.
- Lynott M.J.* Ethical Principles and Archaeological Practice: Development of an Ethics Policy // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000. — P. 26—34.
- Marphy L.E., Beaudry M.C., Adams R.E.W., Brown J.A.* Commercialization: Beyond the Law or Above It? Ethics and the Selling of the Archaeological Record // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000. — P. 45—48.
- Principles of Archaeological Ethics.* SAA. — Washington, 1996.
- Pyburn K.A., Wilk R.R.* Responsible Archaeology Is Applied Anthropology // Ethics in American Archaeology / Ed. by M.J. Lynott, A. Wylie. — Washington, 2000.
- The EAA Code of Practice.* — 1997, <http://www.e-a-a.org/codeprac.htm>

Одержано 12.06.2008